

УДК 811.11.373

О.М. Медвідь – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Сумського державного університету

А.О.Ходцева – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ Української академії банківської справи Національного банку України

Полева експлікація лексичних квантитативних одиниць англійської мови

В статті досліджується системна організація квантитативних лексичних одиниць сучасної англійської мови, яка виявляється в парадигматичних і синтагматичних відносинах, на рівні мови і мовлення в межах лексико-семантичного і функціонально-семантичного полів.

Ключові слова: парадигматика, синтагматика, лексико-семантичне поле, функціонально-семантичне поле.

Медведь Е.Н. Полевая экспликация лексических квантитативных единиц английского языка. В статье исследуется системная организация квантитативных лексических единиц современного английского языка, которая проявляется в парадигматических и синтагматических отношениях, на уровне языка и речи в рамках лексико-семантического и функционально-семантического полей.

Ключевые слова: парадигматика, синтагматика, лексико-семантическое поле, функционально-семантическое поле.

Medvid O.M. Field explication of English lexical quantitative units.

The article touches upon the systematic organization of the modern English quantitative lexical units that are realized within paradigmatic and syntagmatic correlations on the language and speech levels in the frame of lexico-semantic and functional-semantic fields.

Key words: paradigmatics, syntagmatics, lexico-semantic field, functional-semantic field.

Актуальність теми зумовлена тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення мовних одиниць не тільки в статиці, але і в динаміці, в рамках польової парадигми. Дане дослідження ставить на **меті** - провести парадигматичний і синтагматичний аналіз лексичних квантитативних одиниць, розкрити специфіку їх експлікації в межах лексико-семантичного і функціонально-семантичного полів.

Польова представленість квантитативних одиниць англійського лексикону гіпотетично впливає із загальної теорії системності мов світу. Аналіз словникового складу англійської мови та дискурсивного матеріалу об'єктивує універсальність квантитативних слів, їх системну організацію, яка виявляється в парадигматичних і синтагматичних відносинах, на рівні мови й мовлення, при синтезі їх внутрісловних і міжсловних характеристик, що і являє собою **предмет** статті. Фундаментом для детального вивчення системно-функціональних характеристик квантитативних одиниць (КО) послужив **аналіз основних досліджень**, що були проведені відомими лінгвістами сьогодення, такими як Швачко С.О., Акуленко В.В., Жаботинська С.А., Голуб Ю.І., Баранова С.В., Таранець В.Г., Круглікова Г.Г., Курахтанова І.С. і ін. Результати дослідження підтверджують, що польовий підхід до вивчення КО дає можливість експлікувати їх системно-функціональні характеристики. Конституенти мовного поля кількості (МПК) виступають у функції позначення квантитативних відносин об'єктивного світу. МПК відрізняється складною структурно-семантичною організацією елементів, у когнітивних аспектах яких відображається соціальний досвід пізнання. Субстанція МПК представлена субполями, сукупностями гомогенних КО. Інтрасистемне значення КО інтегрується загальним семантичним множителем "кількість". Взаємодія між центром і ієрархією МПК об'єктивується дією законів адаптивності і мінливості; відкритість динамічної системи МПК проявляється в постійному поповненні поля конституентами, що ускладнені семами кількості; елементам МПК притаманне явище реверсивної конкретизації внутрішньосистемної експлікації – все це становить **основу проблеми** даної статті.

У сучасній англійській мові відокремлюється мовний комплекс, що опосередковано реалізує кількісні відношення об'єктивного світу. У мовному полі кількості (МПК) відображені системні відносини, що є властиві навколишньому світу, когнітивному процесу пізнання дійсності, взаємозумовленості лінгвістичних та соціальних факторів. Мовний комплекс квантитативної наповнюваності відрізняється гетерогенністю складу, спільністю семантичної ознаки, що лежить в основі опозиційних рядів субкатегоріальних полів кількості, і являє собою певну лінгвістичну систему.

Про системність квантитативної лексики свідчить характер представленості її в лексикографічних джерелах. Системність репрезентації квантитативних одиниць проявляється в: 1) спільності семи кількості; 2) типовості моделювання квантитативних одиниць і їхніх дериватів.

Системність квантитативної лексики проявляється в спільності еволюційної зміни (від конкретного до абстрактного, від термінологічного до нетермінологічного, від точного до невизначеного, від кількісного до субстантивного/ад'єктивного). МПК відзначається наявністю парадигматичних, епідигматичних (дериваційних) властивостей.

Лексичні засоби вираження кількості (Q) містять дименціональні (Q_m) або числові семантичні компоненти (Q_c, Q_{Num}) – $Q = Q_{Num} + Q_c + Q_m$. Сему кількості реалізують числівники (Num) (*one, thirteen, twenty, million*), денумеративи (X_{Num}) (*only, between, teenager, one-time*), лічильні слова (Q_c) (*pair, couple, dozen, baker's*) і мезуративи (Q_m) (*mile, ton, bushel, eternity, day*).

Центральна частина в лексико-семантичному полі кількості (ЛСПК) представлена числівниками й похідними нумеральними одиницями. Статус числівників серед лексичних засобів вираження кількості визначається їх дистинктивними ознаками. Доцентрова сила числівників обумовлюється їхньою регулярною співвіднесеністю з натуральним рядом чисел, можливістю позначення будь-яких множин, вживаністю в прямій і непрямій лічбі, здатністю до заміщення інших квантитативних слів.

Відмінність числівників полягає в специфіці вираження числового поняття як одного з атрибутів просторових предметних форм. У числовій категорії знаходить висвітлення не тільки зняте з предмета поняття просторової межі, але й зняте з усього предметного класу поняття впорядкованого співіснування предметних форм в їхній статистиці. Число дає не тільки міру речей, але й зв'язок явищ.

Семантична єдність парадигми числівників проявляється в її реалізації конститuentами інваріантної семи числа (укр.: *один – один-надцять*, англ.: *five – fifteen*, нім.: *sieben – sieb-zig*) На відміну від інших квантитативних одиниць, що характеризуються семантичним синкретизмом, числівники виступають носіями основних, неускладнених сем числа (*two (apples), four (men)*).

Парадигматична представленість числівників полягає в їхньому включенні в ієрархічну систему квантитативних протиставлень, виражених денумеративами, лічильними словами й мезуративами. Кожна з опозицій (числівники :: денумеративи; числівники :: лічильні слова; числівники :: мезуративи) характеризується властивим їй набором дистинктивних ознак.

Загальною для числівників і денумеративів ознакою є те, що вони реалізують загальнокатегоріальну сему кількості. Відмінними рисами числівників є їхня висока частотність, неускладненість опорної семи числа, специфічна вибірковість. Денумеративні утворення відрізняються розширеною формою й ускладненим змістом. Утворені від числівників слова перебувають у підпорядкованій залежності, утворюють лексичний ряд, центром якого в плані вираження форми є корінь числівника, а в плані змісту - сема числа.

Денумеративи (X_{Num}) реалізують значення кількості супутніми семами (Q_{Num}), мючи при цьому основні категоріальні семи (X). Їм притаманний синкретизм значення $X_{Num} = Q_{Num} + X$ (N, Adj, Adv, V, Pr).

Семантичний синкретизм денумеративів

Вид деривата (X _{Num})	Сема кількості (Q _{Num})	Категоріальна сема (X)	Приклади
N (Num)	Q	Субстантивність	thousands, millions
Adj (Num)	Q	Якість	tripartite
Adv (Num)	Q	Спосіб дії	twice, hundredfold
V (Num)	Q	Процесуальність	to treble, to ten
Pr (Num)	Q	Субстантивність	Oneself, one- another

Загальною для опозиції «числівники :: лічильні слова» є реалізована квантитативна інформація про дискретні одиниці, що співвідноситься з питанням *How many?* Члени даної опозиції характеризуються семантичною спільністю, приналежністю до парадигматичного ряду одиниць лічильного значення, функціональною ідентичністю, сполучуваністю з дискретними одиницями. Дистинктивні ознаки слів розглянутої опозиції проявляються в різній співвіднесеності з натуральним рядом чисел: регулярній - у числівників; нерегулярній, вибіркової - у лічильних слів.

school of fish; a piece of wood; a bar of chocolate; a pile of papers; a flock of birds; a herd of cows; a nest of rabbits; a staff of servants; a team of horses; a bale of cotton, a bundle of rags; a pack of cards; a set of china, etc. /OALD/

Числівники реалізують контактні зв'язки з позначеннями живих / неживих об'єктів, подій, явищ, еталонів міри й лічби (*two books*). Лічильні слова виконують роль другорядного класифікатора, обмеженого побутовими сферами (лічба худоби, птахів, плодів, яєць і т.п.) : *dozen of birds*, характеризуються рідкою взаємозамінністю із числівниками. Іменники предметно-лічильної (*score, brace*) і сукупно-лічильної (*a set, a collection*) семантики виконують функцію числових показників і складають групу нумеральних (лічильних) слів. Ці слова мають семи субстантивності й квантитативності.

$$N_c (\text{counted}) = N (\text{субстантивність}) + Q(c) (\text{нумеральність})$$

Особливу групу КО складають слова міри і ваги - дименціональні слова/ мезуративи. Вони вживаються для позначення параметрів недискретних предметів - їх довжини/ширини, об'єму і ваги: *acre, foot, pound, etc.* Як і для всіх лексичних КО, для них також є характерним синкретизм значення:

$$N_m (\text{measured}) = N (\text{субстантивність}) + Q(m) (\text{дименціональність})$$

Мезуративи використовуються для вербалізації квантитативної інформації, що співвідноситься з питанням *How much?* Числівники й дименціональні слова/ мезуративи утворюють єдність, компоненти якої доповнюють один одного й можуть бути віднесеними до парадигми квантитативних слів МПК. Серед мезуративів, на відміну від числівників, виділяється група одиниць, значення структура яких позбавлена числового змісту (*box, cup, glass, etc.*).

Числівники й слова міри й ваги перебувають у контактних зв'язках, що сприяють спільної реалізації прямої й непрямої лічби. Лічильні слова і мезуративи типу *inch, pound, span, dozen, score* не тільки виступають кількісними атрибутами, вони самі можуть бути пораховані: *dozen of eggs - two dozens; pair of boots - three pairs, two acres of land.*

Загальною для опозицій «числівники :: нумеральні слова»; «числівники :: мезуративи» є реалізація гіперо-гіпонімічних відносин на основі спільності архісеми квантитативності: *a crowd, a group, a herd, a flock, a collection (a group < a crowd; a bag < a sack), foot = 12 inches; yard = 36 inches; inch = 1/12 foot.* Зіставлення способів реалізації квантитативної функції числівниками, з одного боку, і лічильними словами, мезуративами, з іншого боку, показує, що числівники англійської мови займають центральне місце серед лексичних квантитативних одиниць. Загальні риси КО проявляються в їхньому генезисі, похідності, семантичних тенденціях. Поряд із квантитативною функцією зазначені слова реалізують також когнітивну функцію, відбиваючи у своїх значенневих структурах основні етапи пізнання квантитативних відносин об'єктивної дійсності.

furlong – борозда любой длины → определенная борозда → земельная мера.

furlong – A unit for measuring distance equal to 1/8 mile (201 meters) /АНCD/

furlong - a unit of distance equaling 1/8 of a statute mile or 220 yds (201,17 meters), used esp. in horse racing and surveying [**O.E.** *furlang*, the length of a furrow] (*furrow* - a trench in the earth made by a flow) /NWD&TEL/

Вихідні конкретні значення квантитативних слів гіпотетично передбачаються даними онтогенезису й філогенезису [2]. У своєму генезисі одиниці кількісної наповнюваності в цілому проходять шлях від предметного значення до кількісного, від конкретного до абстрактного. Процес реалізації кількісного значення квантитативними одиницями представляє певну послідовність семантичних зсувів: **від невизначено-кількісного значення до обумовлено-кількісного, потім знову до невизначено-кількісного.** Ці тенденції спостерігаються в більш пізніх утвореннях КО, про що свідчить компонентний аналіз даних одиниць.

acre – поле → *участок* → *міра землі* → *велика кількість чого-небудь.*

acre – 1. A unit of area in the U.S. Customary System, equal to 160 square rods, 4,840 square yards or 43,560 square feet. 2. Property in the form of land, estate (acres). 3. A large quantity. 4. Archaic. A field or plot of arable land. /АНCD/

Квантитативна лексика - це впорядкована, структурно багатомірна, стійка, багатощарова, гетерогенна, детермінована, унікальна вторинна система, що володіє властивостями регенеративності, переривчастості, варіативності й різнорідності функціонування [1]. Аналізована лексика має основні ознаки й параметри системності. Кожний елемент лексикону (квантитативного в тому числі), через наявність зазначених вище фундаментальних властивостей, вступає в різні відносини з іншими елементами, у результаті чого виникає розгалужена структурна мережа, що визначає системну організацію всього словникового складу й квантитативного лексикону як його мікросистеми.

КО реалізують квантитативну (*pair of apples*); нумеративну (*twenty = 10×2*); і епідигматичну (*one, once, only, oneness*) функції. Когнітивна, експресивна, емотивна, комунікативна функції вимагають спеціального осмислення в сучасній англійській мові на синтагматичному рівні.

Дослідження функціонування КО в руслі теорії дієвості дає підставу вивчити їх системну представленість в мовленні, в динаміці, в реалізації комунікативної та прагматичної функцій. Польовий підхід до вивчення КО в МПК і ФСПК представляється правомірним для розкриття їх статичної та динаміки, структурно-семантичної та функціонально-комунікативної даності. У концепції ФСПК закладена ідея системного вивчення синтагматичних зв'язків КО [3]. ФСПК - це функціонально-семантична абстракція, яка фіксує у своїй структурній ієрархії дискурсивні можливості КО.

Домінантними у ФСПК виступають нумеральні сполучення (НС) - числівники в "синтаксичному комплексі". Структурно-семантична мобільність функціонування НС представлена в моделях: "числівник + іменник" (NumN), "числівник + еліптичний елемент" (Num (N)), "специфікатор + числівник + іменник" ((SP) Num (N) (Sp)) -, які реалізують квантитативну функцію (*two men; 54,000 troops; 2,000 awards; three o'clock, as early as 9 AM; less than 20 years; as many as 1.000 French francs, three tours daily; 170 million miles away; etc*), і в самотійному вживанні числівника (Num $\emptyset$), що реалізує нумеративну функцію (*(Call) 8000842 – 3262; (N.Y.) 107000*). Лексична наповнюваність, синтаксичні зв'язки та особливості функціонування НС носять дискурсивно-лінгвістичний характер. Синтаксичне навантаження НС в основному представлене обставинами місця і часу (предикативний блок висловлювання), що реалізують локально-темпоральну інформацію (L+T=Q), яка підтверджує основне призначення КО - відобразити кількісні відношення об'єктивного світу.

There is only 15 - or 20-minute walk from the inn. /ЛНТ, 1997, № 35, 528/

В умовах контексту кількісні характеристики референтів репрезентуються як точно, так і приблизно (ТК/НТК – точна/неточна кількість) : *two year earlier; 25 % or more; four more; three tours daily*. Істотний вплив на семантичне навантаження числівника надає безпосереднє оточення (Sp і N), в результаті чого числівники, розширюючи свої потенційні можливості, набувають нетипову для них функцію вираження неточного числа, що категоризується у відповідному субполі ФСПК:

SpNumN – *Over 8,000 pumpkins have been spread across the Trocadero gardens in Paris.*

SpNumNSp – *Just two years ago, Halloween - pronounced `alo-een` was almost unknown here.*

Функціональній переорієнтації [4], яка зумовлена дією закону адаптивності/мінливості мови, піддаються всі компоненти НС, що проявляється в їх позиційній мобільності та семантичній варіативності. Регулююча сила семантичної атракції проявляється у наповненні НС семами кількості (числовими і димензійними), в тяжінні номінацій кількісних визначень і номінацій, що визначаються (дискретних і недискретних). Поняття контексту є основним для розкриття модифікацій КО в системі мовлення.

КО в мовленні представлені типовими і нетиповими функціями. Розпізнанню функції сприяє мікро-і макроконтраст НС, безпосереднє оточення числівника і характер дискурсу, в якому воно реалізується. У дериваційних процесах з'являються інновації на матеріалі КО. Денумеративи при цьому зберігають спільність кореневих основ з похідними словами: відбувається розширення семантичної структури похідних слів. На синтагматичній вісі числівники мають тенденцію до розширення спектру функцій. В особливих консітуаціях числівники реалізують прагматичну, експресивну, якісно-оцінну (у фразеологічних одиницях з квантитативним компонентом - $\Phi_{КО}$) та ономастичну (в нумеральних онімах - НО) функції.

До нумеральних онімів (НО), специфічних власних імен з компонентом - числівником, примикають гетерогенні аналітичні найменування, комплексні терміни. Семантика нумеральних одиниць в ономастичному оточенні значно модифікується. Десемантизуючись, числівники позбавляються сигніфікативного значення. Це явище вказує на виникнення нової маргінальної з кількісним полем зони. НО , як і інші власні імена, називають предмети, не даючи їм характеристики. НО , як і НС, реалізують у реченні основні синтаксичні функції підмета, предикатива, доповнення та обставини. У мовленні НО , подібно до

інших КО, реалізують комунікативну, експресивну і дейктичну функції:

Twenty-first Church of Christ, Scientist; Seventh-Day Adventists; Fifth Republic; Boeing 747, Fax: 707 328-5466, Elizabeth II; Adlai E. Stevenson III.

The Seattle - based aircraft maker will sell China eight 777 jumbo jets, five 757 jetliners and one 747 jumbo jetliner. Five 777 and three 747 will go to Air China, while the other to various Chinese airlines are still to be determined. /ЛНТ, 1997, № 35, 701/

Регулярне вживання НО в англійських текстах свідчить про існування їх як субстанції, що має властиву їй структуру, як підсистеми ФСПК.

Перетворення нумеральних одиниць у НО відбувається в мовленні, НО у свою чергу піддаються реверсії у процесі терміноутворення, якщо риза, що покладена в основу номінації узагальнюється. Реверсивність цих номінацій відрізняється мобільністю, транспозицією з ономастичного поля в терміносистему, що, зокрема, аргументує положення про взаємозв'язок і взаємозумовленість субполів єдиної системи.

Oil-Glo 22; Water-Glo 23 (паливо); Class 125|150 (клас стандарта); 316 stainless steel (марка сталі); KUDA23SBWHO (кухонний комбайн); Kenmore model 16779, Ultra Wash III (побутова техніка), etc. /CR/

Лексикалізація і десемантизація НС об'єктивує виникнення маргінального субполя з кількісно-якісним навантаженням, серед конститuentів якого відокремлюються фразеологічні сполучення з квантитативним компонентом (ФО_{КО}). В умовах фразеологічного контексту квантитативний компонент десемантизується, втрачаючи кількісне значення, а ФО_{КО} виступають носіями квалітативно-субстантивного плану [5]. Квантитативні одиниці, втрачаючи своє кількісно-мезуративне значення, у межах ФО_{КО} здобувають новий прагмасемантичний зміст: *an inch of cold iron (steel) - удар ножем; to hide one's light under bushel – закопати таланти в землю, to have one's head in a tar barrel – потрапити в скрутне становище; make a pint measure hold a quart - сделать невозможное; eighteen carat lie – наглая, вопиющая ложь /АРФС/.* Експресивно-прагматичний ефект ФО_{КО} обумовлений дією антропоцентричного фактора, характером тезауруса комунікантів, специфікою сприйняття переданої інформації.

Функціональна переорієнтація об'єктивує появу нових функцій КО, зміну лінгвістичного статусу цих одиниць, їх семантичного, дериваційного векторів, комунікативного та прагматичного маркування. Функціональна мобільність КО свідчить про відкритість, динамічність ФСПК, його субполя і виникнення маргінальних зон. Функціонування КО в мовленні підтверджує дієвість когнітивного процесу, що відображено в смислових структурах КО. Діахронний і синхронний аналіз одиниць ФСПК доводить, що семи нумеральної одиниці еволюціонують від конкретного до абстрактного (імені загального), через номінацію і знову до конкретного (але імені власного). Семантичний вектор представлений послідовністю: **референт → числова номінація → абстрактне число → ім'я власне.**

У парадигмі теорії сучасної лінгвістики актуальним представляється антропоцентричний підхід до вивчених фактів, що є співвіднесені, зокрема, з роллю людини в мовленнєвій діяльності. Дієвість цього фактора проявляється і у функціонуванні КО англійської мови. Від характеру комунікації залежить передача адекватної концептуальної та фактичної інформації. Обмін інформацією, емпіричними знаннями не можливий без коректного використання КО різних рівнів МПК.

Висновки. Пізнання природи КО має не тільки теоретичне, але й прикладне значення. Системно-функціональний підхід до вивчення КО розкриває їх сутнісні характеристики, статус у системах мови й мовлення. Комплексний аналіз КО збагачує парадигму теорії систем, з одного боку, і відкриває широкі можливості для розпізнання природи КО в системі мови і системі мовлення, з іншого боку. Результати роботи представляють певний теоретичний внесок у розвиток теорії про мову, про систему мови і мовлення, про польовий підхід до вивчення мовних явищ, про поліфункціональність, про семантичну деривацію, про парадигматичні і синтагматичні відносини КО. Отримані дані про системно-функціональні особливості КО можуть бути використані в теоретичних курсах з мовознавства, стилістики, лексикології, теоретичної граматики, у практичних курсах англійської мови, а також при написанні курсових і дипломних робіт.

Перспективним є вивчення конкретних функцій КО англійської мови (когнітивної, комунікативної, прагматичної, експресивної, ономастичної); дослідження онтології КО, їх субполя; осмислення кореляції дії лінгвістичних та

екстралінгвістичних факторів, що детермінують виникнення нумеральних онімів, термінів; аналіз дієвості закону семантичної атракції за межами нумеральних сполучень; розробка математичних моделей ФСПК, що сприяють вдосконаленню комп'ютерних програм-перекладачів; а також ідентифікація типологічних аспектів КО, їх ізоморфних і аломорфних особливостей у різних мовних системах.

Література

1. Голуб Ю.И. Системные отношения в словарном составе английского языка и их лексикографическое отражение: автореф. Дисс. ... канд.филол.наук / Ю.И.Голуб. – Запорожье, 1998. – 29 с.
2. Жаботинская С.А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных (на материале современного английского языка) / Жаботинская С.А. – М., 1992. – 216 с.
3. Акуленко В.В. Категория количества в современных европейских языках / В.В. Акуленко, С.А. Швачко, Е.И. Букреева, Г.А. Синякова, М.М. Попович и др. ; общ. ред. В.В.Акуленко. – К.: Наукова думка, 1990. – 284 с.
4. Левицкий А.Э. Основные модели функциональной переориентации разноуровневых единиц современного английского языка / Левицкий А.Э. // Вісник Харків. ун-ту. – 1999. – № 406. – С. 82-88.
5. Швачко С.О. Числівник англійської мови / С.О. Швачко, С.В. Баранова, І.К. Кобякова та ін. ; під ред. С.О.Швачко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – 171 с.

Глюстративний матеріал

6. АРФС – Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь (ок. 25000 фразеол. ед.): В 2 т. – 3-е издание (исправл.). – М.: Сов. энциклопедия, 1967. – Т.1. – 738 с., Т.2. – 739 с. – 1264 с.
7. AHCD – The American Heritage College Dictionary (third edition). – Boston – N.York: Houghton Mifflin Company. – 1993. – 1264 p.
8. NWD&TEL – New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English language – Danbury, CT: Lexicon Publications, Inc., 1993. – 2048 p.
9. OALD – A.S.Hornby Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (fifth edition). – Oxford: Oxford University Press. –1995. – 1430 с.